

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

موقوفات حوزوی و نقش آن در

معیشت و اشتغال طلاب

نشست هشتم

۷ بهمن ۱۳۹۹

سرشناسه: مرکز مطالعات راهبردی حوزه و روحانیت
عنوان: موقوفات حوزوی و نقش آن در معیشت و اشتغال طلاب
مشخصات ظاهری: ۱ جلد.
یادداشت: کتابنامه.
موضوع: موقوفات حوزوی و نقش آن در معیشت و اشتغال طلاب

موقوفات حوزوی و نقش آن در معیشت و اشتغال طلاب
(نشست ششم)

مؤلف: مرکز مطالعات راهبردی حوزه و روحانیت
ناشر: مرکز مطالعات راهبردی حوزه و روحانیت
صفحه‌آرا: رحمان خضریلو

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است
مراکز پخش: قم، خ دانش، مدرسه صدوقی فاز ۷، طبقه سوم
مرکز مطالعات راهبردی حوزه و روحانیت

خلاصه مدیریتی

✓ وقف و موقوفات یکی از مهم‌ترین منابع پایداری است که در اختیار حوزه‌های علمیه قرار دارد و از این طریق می‌تواند بسیاری از نیازهای معیشت خود و طلاب را تأمین نماید.

✓ بر اساس مطالعات تطبیقی، یکی از برجسته‌ترین منابع مالی دانشگاه‌های دنیا، موقوفاتشان است که اساتید و یا فارغ‌التحصیلان آن دانشگاه جهت اداره امور دانشگاه موقوفاتی را ایجاد کرده‌اند.

✓ در گذشته تعاملات خوبی میان روحانیت و اهالی بازار وجود داشته است. اساساً بسیاری از حوزه‌های علمیه قدیمی در تهران در وسط بازارهای تهران تأسیس شده است. این تعاملات فرصت‌های خوبی جهت بهره‌مندی از موقوفات و تأمین منابع مالی برای حوزه‌های علمیه فراهم نموده است. اما در شرایط امروزی این فرصت کمتر مشاهده می‌شود.

✓ سازمان اوقاف فعالیت‌های متعددی را در عرصه‌های پژوهشی، فرهنگی و تبلیغی انجام داده است. به‌عنوان نمونه در عرصه

پژوهشی مطالعات تطبیقی وسیعی را بر روی کشورهای اسلامی و غیر اسلامی انجام داده است. در این پروژه تحقیقاتی حدود ۳۰ کشور را مورد مطالعه قرار داده است. نتایج این پروژه به مراکز مربوطه ارسال شده و قابل دسترسی است.

✓ یکی دیگر از اقدامات مهمی که سازمان اوقاف پیگیری کرده است، راه اندازی شورای فقهی حقوقی جهت حل چالش‌های فقهی است که سازمان با آن مواجه می‌شود. به عنوان نمونه موقوفات بسیاری هستند که بر اساس نیت‌های واقف آن، متناسب با مقتضیات زمانی امروز قابل بهره‌برداری نیستند. شورای محترم فقهی نیت اقرب جهت استفاده حداکثری از آن را اعلام می‌کند و راه حل فقهی آن را ارائه می‌کند.

✓ آسیب‌های متعددی وقف و موقوفات را به چالش کشیده است. یکی از مهم‌ترین آسیب‌های در عرصه وقف عبارت است از نداشتن یک نظام یکپارچه از نیازهای وقفی. اگر در حال حاضر فردی بخواهد وقفی را ایجاد کند نظام منسجمی از نیازهای حوزه تهیه نشده است که سازمان

اوقاف بتواند بر اساس آن نیازهای موقوفات را شکل دهد.

✓ آسیب دیگری که بایستی برای حل آن اقدام نمود این است که اولاً جای نهادهای تسهیل گر در ساختار وقف بسیار خالی است. و متأسفانه اقدام جدی برای رونق بخشیدن به نهادها صورت نگرفته است. ثانیه واقفین، سازمان اوقاف و نهادهای تسهیل گر به صورت شبکه فعالیت نمی‌کنند. این نظام ارتباطی برای تأمین نیازهای مالی حوزه بسیار راهگشا خواهد بود.

✓ در جهت رفع آسیب‌ها در حوزه وقف، راهکارهای متعددی می‌توان بیان کرد. یکی از مهم‌ترین راهکارها، تأسیس دروس خارج کاربردی عملیاتی فقه وقف است. منظور از کاربردی عملیاتی آن است که در زمان تحصیلات درس خارج، فعالیت‌هایی همچون پیگیری پرونده‌های وقفی، برگزاری نشست‌های وقفی، انجام سفرهای وقفی، حل مشکلات پرونده‌های وقفی و... به طلاب مشغول تحصیل به‌عنوان مأموریت‌های ضمن تحصیل داده

شود و نظارت دقیقی نیز برای انجام
مأموریت‌ها صورت پذیرد.

✓ راه‌اندازی شبکه منسجمی از مبلغین جهت
ترویج و تبلیغ گفتمان وقف یکی دیگر از
راهکارهای مؤثر می‌باشد. از طلاب
علاقه‌مند به تعداد لازم دعوت شود.
خوراک فکری موردنیاز نیز تأمین شود.
سپس بر اساس یک نقشه عملیاتی
فعالیت‌های تبلیغی با محوریت گفتمان
وقف انجام شود. بالا رفتن سطح آگاهی
عمومی نسبت به فوائد و آثار وقف، انواع
وقف و... در افزایش ارتقاء کمی و کیفی
موقوفات بسیار اثرگذار است.

✓ اعتمادسازی میان اداره اوقاف و متولیان
موقوفات یکی دیگر از راهکارهای وقفی
است. بسیاری از متولیان موقوفات
اشخاص قدیمی و دارای نفوذ هستند. اگر
این اعتماد ایجاد شود، می‌توان از منافع
موقوفات به نفع حوزه و طلبه بهره‌برداری
کرد.

فهرست

- خلاصه مدیریتی ۵
- ۱- مقدمه ۱۵
- ۱-۱- مفهوم شناسی منابع پایدار ۱۵
- ۳- گزارش اقدامات انجام شده در حوزه وقف ۱۸
- ۱-۳- مدل های احیاء موقوفات ۲۱
- ۴- آسیب شناسی وضعیت موجود در نظام وقف و موقوفات ۲۳
- ۵- راهکارهای عملیاتی جهت بهره برداری حداکثری از وقف و موقوفات ۲۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

روحانیت شیعه در تاریخ پرفراز و فرود خود از ابتدای غیبت خورشید ولایت، حجت بن الحسن امام زمان (عجل الله تعالی فرجه الشریف) تاکنون، کارنامه درخشانی در ایفای رسالت الهی خویش بر جای گذاشته و توانسته به خوبی از مکتب اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) پاسداری نماید.

با پیروزی انقلاب اسلامی مردم ایران و تبدیل جهان دوقطبی آن روزبه تقابل دوگانه «اسلام و استکبار» در جهان معاصر، حوزه‌های مقدس علمیه و روحانیت شیعه وارد مرحله جدیدی از حیات خود شد. تبیین و ترویج و اقامه دین به‌عنوان رسالت اصلی این نهاد مقدس ابعاد جدیدی همچون جامعه پردازی، نظام سازی اسلامی و ساخت تمدن نوین اسلامی پیدا کرد و نقش و کارکرد آن بسیار گسترش یافته و متحول شد.

پیشرفت‌های علمی چشم‌گیر، به وجود آمدن فناوری‌های اعجاب‌آور همچون فناوری‌های فضای مجازی و تحولات سریع و گسترده در عرصه‌های مختلف زندگی از یک‌سو و مقابله با تمدن سرمایه سالار و استکباری و سبک زندگی غرب و دفاع در مقابل هجوم مدرنیته به تمام تاروپود زندگی جوامع اسلامی از دیگر سو، وظایف روحانیت را در پاسخگویی به نیازهای جامعه و

نظام از پایگاه دین و انجام رسالت خود سنگین تر و گسترده تر کرده است.

حوزه‌های علمیه و روحانیت شیعه باید همواره بافراست در هر زمان در راستای رسالت تاریخی خود و منطبق با اقتضائات زمانه نقش و وظایف خود را دریابد و با آینده‌نگری همواره چند قدم جلوتر از حوادث حرکت کند. معمار بزرگ انقلاب حضرت امام خمینی (سلام‌الله‌علیه) در منشور روحانیت به این نکته تصریح کرده و می‌فرماید:

حوزه‌ها و روحانیت باید نبض تفکر و نیاز آینده جامعه را همیشه در دست خود داشته باشند و همواره چند قدم جلوتر از حوادث، مهیای عکس‌العمل مناسب باشند. چه بسا شیوه‌های رایج اداره امور مردم در سال‌های آینده تغییر کند و جوامع بشری برای حل مشکلات خود به مسائل جدید اسلام نیاز پیدا کند. علمای بزرگوار اسلام از هم‌اکنون باید برای این موضوع فکری کنند.

در پاسخ به این مأموریت، معاونت برنامه‌ریزی مرکز خدمات حوزه‌های علمیه و مرکز مطالعات راهبردی حوزه و روحانیت در سال ۱۳۹۹ در یک کار مشترک، موفق به برگزاری سلسله جلسات نشست‌های راهبردی معیشت و اشتغال شدند. به جهت اهمیت حضور نخبگان، مدعوین این نشست‌ها در یک کار مطالعاتی فشرده، توسط اداره

کل جامعه نخبگانی مرکز خدمات حوزه و دفتر امور نخبگان و استعداد‌های برتر شناسایی شدند و در یک حرکت نو، چهار مرکز حوزوی، در راستای مأموریت‌های کلان خود، به همکاری پرداختند که امیدواریم جنس این حرکات ادامه یابد.

جلسه ششم از این نشست‌ها با حضور جمعی از فرهیختگان و اساتید حوزه حول موضوع «موقوفات حوزوی و نقش آن در معیشت و اشتغال طلاب» برگزار گردیده است. حاضران در این نشست حجج‌اسلام آقایان: رهدار، جواهریان، رحیمی و حسینی نژاد بودند. در این نشست حول مفهوم شناسی منابع پایدار بحث شد و درباره پیشینه موقوفات حوزوی سوابقی بیان گردید، سپس گزارشی از اقدامات انجام‌شده در حوزه وقف ارائه شد و مدل‌های احیاء موقوفات تشریح گشت. آسیب‌شناسی وضعیت موجود در نظام وقف و موقوفات و راهکارهای عملیاتی جهت بهره‌برداری حداکثری از آنها نیز آخرین مطلبی بود که در این نشست علمی مورد بحث قرار گرفته است. که گزارش تحلیلی و راهبردی آن تقدیم می‌گردد.

معاونت برنامه‌ریزی و ارزیابی مرکز خدمات
حوزه‌های علمیه / مرکز مطالعات راهبردی حوزه
و روحانیت

۱- مقدمه

یکی از مشکلاتی که حوزه و روحانیت در عرصه معیشت با آن مواجه است، عدم تعادل در میزان دخل و خرج اوست. دخل حوزه کمتر از خرج آن است. یکی از راهکارهایی که می‌تواند حوزه‌های علمیه را در رفع این چالش یاری نماید، بهره‌مندی از منابع پایدار است. منابعی که اصلشان محفوظ است و می‌توان از منافع آن در راستای اقامه دین استفاده کرد. یکی از ریشه‌ای‌ترین منابعی که در دسترس حوزه‌های علمیه است، موقوفات است. از این‌رو نشست حاضر پیرامون وقف در سه بخش طراحی شده است:

- ۱- پیشینه شناسی وقف در حوزه
- ۲- وضعیت شناسی فعلی وقف در حوزه
- ۳- راهبردها و راهکارهای عملیاتی برای بهره‌برداری حداکثری از وقف، ناظر به اهداف مقدس حوزه و روحانیت

۱-۱- مفهوم شناسی منابع پایدار

منابع پایدار مفهومی وسیع‌تر از وقف دارد. اما یکی از روشن‌ترین مصادق آن وقف می‌باشد. لذا برای ساماندهی نظام معیشتی حوزه راه‌های متعددی وجود دارد که یکی از مهم‌ترین آن‌ها وقف می‌باشد.

۲- پیشینه شناسی موقوفات حوزوی

پرسشی که در این رابطه وجود دارد این است که موقوفات حوزوی در گذشته چگونه به وجود آمده است؟ تاکنون چه کسانی موقوفات حوزوی را ایجاد کرده‌اند؟

در مقام پاسخ باید گفت: موقوفات حوزوی دودسته بوده‌اند:

دسته اول موقوفات مردمی است که ارادتمندان به بزرگان حوزه و کسانی که با بزرگان و علماء ارتباط داشته‌اند آن‌ها را وقف می‌کرده‌اند.

دسته دوم ذینفعان حوزه بوده‌اند. این دسته شامل اساتید برجسته، فارغ‌التحصیلان حوزه و یا خانواده‌های ایشان می‌شود که در راستای پایدار کردن هدفشان موقوفاتی ایجاد می‌کردند.

در یک مطالعه تطبیقی این نتیجه به دست آمد که دانشگاه‌های علمی دنیا، بیشترین منابع مالی‌شان موقوفاتشان است. عمده واقفین این موقوفات اساتید و یا فارغ‌التحصیلانی بوده‌اند که از خدمات دانشگاه بهره‌مند شده و در آینده به مناصب و جایگاه بالاتری رسیده‌اند. سپس برای اداره امور دانشگاه موقوفاتی را ایجاد کرده‌اند.

نکته قابل توجه در پیشینه وقف در ایران این است که در گذشته‌های نه‌چندان دور در بازارهای تهران، ارتباط تنگاتنگی میان روحانیت و بازاریان وجود داشته است. بسیاری از مدارس فعلی تهران مانند مدرسه علمیه شیخ عبدالحسین، مدرسه آیت‌الله مجتهدی، مدرسه آیت‌الله حق‌شناس، مدرسه فیلسوف الدوله و... در قلب تپنده بازار تهران قرار دارد. بسیاری از کسبه و بازاری‌ها قبل از شروع کار در کلاس‌های درس اخلاق و مکاسب شرکت می‌کردند. اما در حال حاضر در بیشتر بازارها و پاساژها حتی نمازخانه، به‌سختی پیدا می‌شود. این شیوه تعاملات روحانیت در قدیم در ایجاد موقوفات و تأمین منابع مالی برای حوزه‌های علمیه به‌صورت جدی اثرگذار بوده است.

۳- گزارش اقدامات انجام شده در حوزه

وقف

۱- سازمان اوقاف در قالب فعالیت‌های فرهنگی، پژوهشی و تبلیغی اقدامات متعددی را پیگیری کرده است. در برخی موارد حمایت‌هایی را در سطح بین‌المللی برای تبلیغ وقف داشته است. گاهی همکاری‌هایی را با جامعه المصطفی انجام داده که در حیطه وقف‌های علمی بوده است. در سطح کشور نیز فعالیت‌هایی مانند بنیاد البرز که از نخبگان و دانش‌آموزان برتر حمایت‌های در قالب هدایا و جوایز انجام داده است.

در سال‌های اخیر در عرصه پژوهشی تلاش شده است اعتبارات پژوهشی بر روی چند پروژه تحقیقاتی متمرکز شود. یکی از آن پروژه‌ها، مطالعات تطبیقی بر روی کشورهای اسلامی و غیر اسلامی بوده است. حدود ۳۰ کشور انتخاب شد. که نتایج آن در قالب کتاب و فایل‌های پژوهشی به مراکز مربوط ارسال شد و در حال حاضر نیز قابل دریافت است.

نتایج پژوهش فوق در چهار دسته جمع‌بندی شده و قابل دسترسی است:

۱- دستگاه‌هایی که در کشورهای مختلف در حوزه وقف سیاست‌گذاری می‌کردند.

۲- نهادهای تنظیم‌گر که استانداردهای و... را انجام می‌دهند.

۳- نهادهای تسهیل‌کننده. این نهادها در واقع راهنمای افراد مستمند هستند که بتوانند متناسب با خود مرکز مربوطه را پیدا کنند.

۴- نهادهای ارائه‌دهنده خدمات مکمل. این نهادها در نظام حاکمیتی جای می‌گیرند اما لزوماً حاکمیتی نیستند. نهادهای مستقلی هستند که نقش ارائه‌دهنده خدمات مکمل را ایفا می‌کنند. در کشور ایران جای دو نهاد اخیر خالی است.

۲- طرح آمایشی از مشاغل کلید خورده است که حدود ۲۷۰ شغل فهرست شده است. ظرفیت‌های گوناگون نظام مرتبط با این نظام مشاغل فعال شده است. خوشبختانه ورود جدی برای پاسخگویی بهتر حوزه به جامعه فراهم شده است. یکی از عرصه‌های محوری مسأله وقف است.

۳- یکی از اقداماتی که در راستای تبلیغ و ترویج وقف ایجاد شده است، تدوین سه جلد کتاب به‌عنوان خوراک تبلیغی است. این‌گونه آثار و تبلیغات اثر بسزایی در استقبال مردم از وقف دارد. موضوعات این سه جلد کتاب به این شرح است:

وقف در سیره معصومین و علماء شیعه، سفره نور آسمان، مشق سخنرانی. در موضوع اول سیره معصومین (علیهم‌السلام) و نیز علماء سابق در شکل‌گیری موقوفات مورد بررسی قرار گرفته است. زیرا بسیاری از حمام‌ها، کتابخانه‌ها، مدارس، پل‌ها و... را علماء دینی وقف کرده‌اند و یا زمینه وقف آن را فراهم نموده‌اند. اما در موضوع دوم به شیوه‌ها و فرصت‌های تأمین منابع مالی حوزه اعم از وقف و... پرداخته شده است. و در موضوع سوم به یکی از نیازمندی‌های مبلغین که محتوای مکتوب برای سخنرانی و گفتگو پیرامون وقف است توجه شده است.

۴- در سازمان اوقاف مجموعه‌ای با عنوان مرکز اعزام مبلغ راه‌اندازی شده است. در این راستا از ظرفیت‌های حوزه علمیه استفاده شده است. این مرکز رسالت اصلی خود را تبلیغ و ترویج فرهنگ وقف تعریف کرده است.

۵- در سطح کلان یک بازوی قوی تحت عنوان شورای فقهی حقوقی برای سازمان اوقاف تعریف شده است. بسیاری از مشکلات و چالش‌هایی که رخ می‌دهد و نیازمند کار فقهی است، این شورا پیگیری کرده و چالش‌های فقهی را حل می‌کند. به‌عنوان مثال درگذشته برای سلامت مردم، آب‌انبارهایی وقف می‌شد که در

شرایط امروزی کسی از آنها استفاده نمی‌کند. شورای فقهی نیت اقرب به آن نیت را اعلام می‌کند تا در موارد مصرف، پیچیدگی‌های آن حل شود. مصادیق بسیاری وجود دارد که شورای فقهی با دفتر رهبر معظم انقلاب ارتباط گرفته و از ایشان در موضوعات مختلف استفتاء کرده‌اند و با ملاحظات دقیق فقهی مسائل را پاسخ می‌دهند. به‌عنوان نمونه مواردی که برای جیره خشک طلاب محصل و نیز طلاب ساکن در حجره‌ها وقف شده بود. سازمان اوقاف مجموع این موارد را به نیت یکپارچه تبدیل کرد و به طلاب سراسر کشور تزریق نمود که اتفاقاً رقم قابل ملاحظه‌ای برای حمایت از طلاب به دست آمد.

۱-۳- مدل‌های احیاء موقوفات

یکی از اقدامات بسیار مهمی که در سال‌های اخیر سازمان اوقاف نسبت به آن به‌صورت جدی پیگیری کرده است، احیاء موقوفات است. مدل‌های گوناگونی برای احیاء موقوفات تا به حال اجرایی شده است که برخی از مهم‌ترین آنها به شرح ذیل است:

۱- بسیاری از موقوفات ثبت‌شده، افرادی برای رسیدگی به وضعیت آنها وجود ندارد. مثلاً حدود ۸ هزار بقعه متبرکه در کشور وجود دارد که به‌صورت مردمی اداره و پیگیری می‌شوند. در این

موارد در سازمان اوقاف مصوبات قانونی و دستورالعمل‌های لازم آن در حال پیگیری است.

۲- یکی دیگر از مدل‌های احیاء موقوفات، سرمایه‌گذاری به روش‌های جدید علمی است. بدین صورت که اصل موقوفه واگذار نمی‌شود اما در بازه زمانی طولانی در اختیار سرمایه‌گذار یا بخش خصوصی قرار می‌گیرد تا از آن بهره‌برداری نماید.

۳- مدل دیگری که در مورد موقوفات کم‌درآمد و فاقد درآمد برای احیاء کردن آن قابل پیگیری است، بحث امین و وکیل گرفتن برای موقوفه است. در بسیاری از موارد به دلیل اینکه سازمان اوقاف، یک سازمان دولتی است و نمی‌تواند نیروی خود را برای رسیدگی به موقوفات افزایش دهد، راکد شده است. اما اکنون برای آن وکیل و امینی در نظر گرفته می‌شود که او بتواند ظرفیت‌های موقوفه را فعال نموده و حداکثر بهره‌برداری را از آن بنماید.

۴- آسیب‌شناسی وضعیت موجود در نظام

وقف و موقوفات

۱- نظام نیازها در حوزه وقف جهت انجام تبلیغات یکپارچه و منسجم شکل نگرفته است. به‌عنوان مثال اگر در حال حاضر فردی برای امر وقف به دفتر یکی از علماء مراجعه کند و بگوید می‌خواهم وقفی را ایجاد کنم اما بر فرض اولویت های تصویر شده برای هر عالم و روحانی، نیتی را به واقف می‌گویند، که متأسفانه یک نیت یکپارچه و منسجم مطرح نمی‌شود. اگر این نظام نیازها طراحی شود، حوزه می‌تواند نیازهای خود را به سازمان اوقاف اعلام نماید و اوقاف نیز بر اساس آن نیازها، موقوفات را شکل دهد.

۲- یکی از آسیب‌های جدی این است که به لحاظ ضوابط و مقررات کشور برای حوزه‌های علمیه در مقوله وقف نقشی دیده نشده است. به‌عنوان نمونه اگر موقوفه تحت اختیار یک متولی خاص باشد که مجهول التولیه باشد، در این صورت این موقوفه در اختیار سازمان اوقاف قرار می‌گیرد و حوزه علمیه هیچ نقشی نمی‌تواند ایفا کند، مگر در موقوفات جدیدی که حوزه را به‌عنوان متولی تعیین کرده باشند. در نظام مطلوب بایستی نقش اساسی اعم از متولی گری، مسئولیتی، پاسخگویی و... برای حوزه‌های علمیه تعریف کرد.

به‌عنوان مثال برخی از موقوفات متولی خاص حوزوی دارد. مثلاً تحت اختیار امام‌جمعه یک شهرستانی است. او به حوزه این حق را نمی‌دهد که از او درباره این موقوفه خاص سؤال کند یا اینکه مطالبه‌ای در راستای تأمین معیشت حوزه داشته باشد درحالی‌که آن موقوفه برای حوزه است. اما چون آن شخص خود را متولی موقوفه می‌داند، بر اساس صلاح‌دید خود آن را اداره می‌کند. باید برای این‌گونه موارد تدبیری چیده شود.

۳- یکی دیگر از آسیب‌های مهم، آن است که واقفین، سازمان اوقاف و نهادهای تسهیل‌گر به‌صورت شبکه‌ای فعالیت نمی‌کنند. به‌عنوان نمونه مجموعه‌ای از وقف که کارش کسب درآمد است با نهادی که اجرای نیات واقف را ساماندهی می‌کند، ارتباط ندارد. در نتیجه به حوزه ۲ ریال می‌پردازد، درحالی‌که نیاز حوزه‌های علمیه با ۲۰ ریال مرتفع می‌گردد. اساساً ساختاری فراهم نشده که حوزه بداند این موقوفه برای این موضوع است و می‌تواند از این طریق نیاز خود را تأمین نماید. بنابراین طراحی نهادهای تسهیل‌گر در ساختار وقف بسیار راهگشا خواهند بود. این نظام ارتباطی برای تأمین نیازهای مالی بسیار حیاتی است.

۴- آسیب دیگری که وجود دارد تطبیق نیات با شرایط کنونی است. به‌عنوان نمونه برخی از

موقوفات برای توسعه علم در نظر گرفته شده است. در مقام تطبیق همه مجموعه‌های علمی را اعم از حوزه‌های علمیه، آموزش و پرورش، دانشگاه و ... شامل می‌شود. یکی از راهکارها این است که سیر تاریخی موضوع بررسی گردد که در زمان وقف کدام علم و نهاد مطرح بوده است. با این وجود برخی از موقوفات از اختیار حوزه خارج می‌شود.

۵- یکی از نواقص که در سازمان اوقاف هنوز تأمین نشده است، فهرست کاملی از ظرفیت‌های موجود در موقوفات حوزوی است. چه موقوفات تک نیتی و چه موقوفات چند نیتی. دائماً در حال تغییر است. از آنجاکه سازمان اوقاف برخلاف سایر سازمان‌ها مراتب پایین آن قدرت نفوذ بیشتری برای تصرف موقوفات دارند تا مراتب بالای آن. به همین خاطر برخی به این نبود اطلاعات دامن می‌زنند. زیرا منفعتشان در این است که ابهام بیشتری در موقوفات وجود داشته باشد. زیرا می‌تواند مطابق نیت خودش آن را هزینه و خرج نماید. اگر این فهرست به‌درستی آماده شود، حوزه نیز فهم دقیقی از منابع مالی که می‌تواند او را تأمین نماید، خواهد داشت. این آگاهی برای حوزه در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری کمک شایانی می‌کند.

۵- راهکارهای عملیاتی جهت بهره‌برداری حداکثری از وقف و موقوفات

۱- تأسیس دروس خارج کاربردی عملیاتی وقف: یکی از اقدامات مؤثر جهت بهره‌مندی از موقوفات راه‌اندازی دروس خارج با محوریت موضوع وقف می‌باشد. این استاد تمرکز خود را بر موضوع وقف گذاشته و ۵۰ طلبه را به‌عنوان شاگرد پذیرد که همگی مسأله اصلی‌شان وقف باشد. در این راستا با سازمان اوقاف نیز هماهنگی‌های لازم صورت پذیرد که اولاً مأموریت‌هایی به این عزیزان داده شود و ثانیاً برای انجام مأموریت‌ها نظارت دقیق صورت گیرد. این تیم می‌تواند پرونده‌های وقفی را پیگیری نمایند، مشکلات پرونده‌های وقفی را حل نمایند، نشست‌های وقفی برگزار نمایند، سفرهای وقفی را انجام دهند و بسیاری از اتفاقات مهم دیگر توسط این تیم می‌تواند رقم بخورد. در مقابل سازمان اوقاف نیز هزینه‌های ایشان را تأمین نماید.

۲- مطالعات تطبیقی وقف: یکی دیگر از اقدامات شایسته‌ای که می‌تواند با محوریت وقف رقم بخورد، پیگیری مطالعات تطبیقی وقف می‌باشد. یکی از قوی‌ترین مؤسسات وقف در جهان اسلام در کشور کویت است. هم به لحاظ منابع مالی و هم به لحاظ منابع علمی به‌شدت

پایدار و قوی است. متأسفانه بر اساس اطلاع، از ایران هیچ‌گونه ارتباطی جهت بازدید و مطالعه با این مؤسسه گرفته نشده است. درحالی‌که حوزه می‌تواند مبالغی را از سازمان اوقاف گرفته و به ۱۰ نفر طلبه بدهد تا آن‌ها به شکل قوی مطالعات تطبیقی در حوزه وقف را انجام دهند. زیرا علاوه بر اسلام، ادیان دیگر نیز دارای موقوفات بوده و هستند. همگی برای خود یک نظام اداره معیشتی دارند. بدون تردید این مطالعات تطبیقی نتایج خوبی را به همراه خواهد داشت.

۳- راه‌اندازی شبکه مبلغین وقف: راه‌اندازی شبکه مبلغین وقف یکی از فعالیت‌های مؤثری است که سازمان اوقاف می‌تواند آن را پیگیری نماید. شبکه‌ای از طلاب را دعوت نموده، مخارج ایشان را تأمین نماید و خوراک محتوایی شایسته را نیز در اختیارشان قرار دهد و سپس ایشان را به سطح کشور اعزام نماید. این شبکه در منابر و مجالس متعدد از فواید و آثار وقف سخن بگویند. انواع و اقسام وقف را برای مردم تبیین نمایند. احکام و ابهامات مردم را پاسخ گویند. بدون تردید مردم نیز استقبال خوبی از این مقوله خواهند داشت. یکی از مهم‌ترین انواع وقف، وقف علمی است که متأسفانه ضرورت آن نیز برای مردم تبیین نشده است. این افراد می‌توانند در راستای تأمین

منابع حوزه علمیه نیز اقدام کرده و تبلیغ نمایند. آثار و برکات بسیار زیادی برای سازمان اوقاف و نیز حوزه‌های علمیه خواهد داشت.

۴- تبیین مصادیق مهم وقف: تبیین عقبه تاریخی وقف برای همگان ضرورت ندارد. اما بیان مصادیق برجسته وقف بسیار مؤثر و راهگشا می‌باشد. منظور وقف‌هایی هستند که در گذشته انجام شده و استمرار تاریخی بسیار بابرکتی داشته است. این مصادیق می‌تواند در تبیین و تبلیغ وقف اثرگذار باشد.

به‌عنوان نمونه موقوفه امام حسین (علیه‌السلام) در کنیا یک موقوفه استثنایی برای اهل علم به شمار می‌آید.

۵- تبیین وقف به‌عنوان روش تأمین مالی حکومت اسلامی: آنچه در ذهن اکثریت جامعه در مقوله وقف نقش بسته است، وقف به‌عنوان یک عمل خیرخواهانه فردی است. متأسفانه در جامعه از وقف به‌عنوان یکی از روش‌های تأمین مالی حکومت دینی یاد نمی‌شود. بر اساس یک آماری ۹۶ درصد مردم آمریکا کارهای خیر را در بستر نهادهای خیریه انجام می‌دهند، اما در ایران حدود ۵۰ درصد مردم به این شکل عمل می‌کنند. مابقی افراد دغدغه‌شان این است که کمکشان را مستقیماً به دست نیازمند برسانند. یکی از مسائل مهم آن

است که در تبلیغات وقفی، وقف به‌عنوان منبع تأمین مالی حکومت اسلامی تبیین گردد. این مسأله بسیار مهم است که وقف ارتباط وثیقی باشد حکومت اسلامی دارد.

۶- یکی از راهکارهای مؤثر در حوزه وقف، ورود حوزه به‌عنوان پایگاه مبلغین فرهنگی در بقاع متبرکه می‌باشد. حوزه طلبه‌ای را به‌عنوان رئیس فرهنگی انتخاب نموده و به او دستور کار بدهد. در ضمن فعالیت درصدی را به‌عنوان حق‌الزحمه او مشخص کند تا معیشت طلبه نیز تأمین گردد.

۷- یک راهکار دیگر برای تأمین معیشت طلاب مواکب وقفی اربعین است. طلبه به‌عنوان مبلغ فرهنگی در موكب اربعین حضور پیدا کند و اوقاف نیز در قبال فعالیت‌های او مبالغی را پرداخت نماید. ۸- اعتمادسازی میان اداره اوقاف و متولیان موقوفات یکی از راهکارهای مهم وقفی است. بسیاری از متولیان موقوفات اشخاص قدیمی و دارای نفوذ هستند. این اعتماد اگر ایجاد شود می‌توان از منافع موقوفات به نفع حوزه و طلبه بهره‌برداری کرد. به‌عنوان نمونه موقوفه‌ای است که برای درمان عموم وقف‌شده است. تیمی از حوزه علمیه و نمایندگان از سازمان اوقاف دیداری را با فرد متولی قرار گذاشته و ایشان را بابت ارائه خدمات درمانی به طلاب توجیه کنند. صد نفر طلبه

هست که نیازمند خدمات درمانی هستند. از این طریق مقوله درمانشان تأمین شود. آنچه مهم است برای به نتیجه رسیدن این گونه فعالیت‌ها باید جلسات توجیهی از طرف شخصیت‌های موجه حوزوی و نمایندگان از سوی اوقاف رقم بخورد.

۹- پیگیری جدی فقه وقف: در سال‌های اخیر که مقوله فقه حکومتی به صورت جدی وارد عرصه‌های تحقیقاتی شده است، بر روی فقه وقف کم‌کار شده و یا اصلاً کار نشده است. بدین بیان که با رویکرد فقه حکومتی درباره فقه وقف کمتر سخنی به میان آمده است. اگر این فقه راه‌اندازی شود بسیاری از مشکلاتی که در عرصه وقف و موقوفات ایجاد می‌شود، قابل حل است. به عنوان نمونه مسافری وارد شهری شده است و مبلغی را در ضریح امامزاده انداخته است، آیا ضرورتاً این مبالغ باید در همان امامزاده خرج شود؟ آیا امکان استفاده این مبالغ در جاهای دیگر نیست؟ آیا مبتنی بر فقه حکومتی، شرعاً اجازه تصرف در بندهایی که واقف به ارث گذاشته است، امکان ندارد؟ به هر حال مجموعه اندوخته‌های فقهی پیرامون وقف تاکنون با رویکرد فردی بوده است و مفروض آن بوده است که حاکمیت اسلامی وجود ندارد. اما در شرایط کنونی که حاکم اسلامی بر امورات جامعه ولایت

دارد احکام جدید فقهی وقف به چه شکلی سامان پیدا خواهد کرد؟

ناظر به فقه وقف نزاعی وجود دارد که وقف را بایستی مبتنی بر فقه معیار مدیریت کرد یا مبتنی بر فقه؟ تفاسیر گوناگونی پیرامون فقه معیار مطرح شده است. اما متأسفانه مبنای عمل در کشور فقه است، نه فقه معیار. حتی در بسیاری از موارد همان فقه نیز مبنای عمل قرار نمی‌گیرد. اگر فقه معیار، ملاک اعمال حکومتی قرار گیرد، بسیاری از چالش‌هایی که در عرصه وقف مشاهده می‌شود، قابل بررسی و حل و فصل است. به‌عنوان نمونه مواردی وجود دارد که زمینی وقف شده است که با دلو آب آن کشیده شود. اما اکنون زمین تغییر کاربردی پیدا کرده است و اساساً دلوی وجود ندارد. آیا باید آن زمین را بدون مصرف گذاشت و رها کرد؟ بدون تردید به‌واسطه فقه معیار می‌توان چالش‌های این‌چنینی را پاسخ گفت و راه‌حل‌های فقهی برای آن ارائه کرد.

۱۰- یکی از راهکارهای بهره‌گیری از موقوفات برای معیشت طلاب این است که از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های طلاب در ایجاد کسب‌وکارهای مرتبط با موقوفات است. بخصوص در موضوعاتی مانند طب سنتی و... که تناسب نسبتاً خوبی با رسالت‌های طلبگی دارد. به‌عنوان مثال ضرورت

تبلیغ و ترویج طب سنتی در مقابل طب غربی احساس می‌شود. که می‌توان طلبه را برای تبلیغ این مقوله اعزام کرد. سپس از محل درآمد سهم سازمان که حق التولیه می‌باشد، مبالغی به ایشان پرداخت گردد که بر اساس قانون و ساختار، هیچ‌گونه منع قانونی در این باره وجود ندارد. بر اساس قانون ساختار تشکیلات، تبلیغ و ترویج معارف اسلامی با محوریت وقف در صدی از حق التولیه به آن تعلق می‌گیرد.

۱۱- یکی از مسائل بسیار مهم این است که ترسیم دقیق از سازمان اوقاف و فرآیندهای آن در دسترس افرادی که در نشست‌ها به گفتگو می‌پردازند، باشد. اساساً حضور گروه‌های فکری جهت اصلاح قوانین و مصوبات مرتبط با وقف در مجلس لازم است. اگر قرار باشد خروجی این گروه‌ها و جلسات کاربردی بوده و چالش‌ها را حل نماید، آشنایی افراد با سازوکار سازمان اوقاف، وضع موجود آن، فرآیندهای وقفی، قوانین مرتبط و... بسیار ضروری است. در غیر این صورت خروجی جلسات در حد توصیه‌های اخلاقی باقی می‌ماند. اگر این سطح آگاهی در جلسات وجود داشته باشد می‌توان مدل‌های گوناگونی را برای سرمایه‌گذاری و بهره‌وری حداکثری نهادهای حوزوی به نتیجه

رساند و قالب‌های متعددی را برای این مهم تعریف کرد.

۱۲- بر اساس آنچه در اقدامات انجام‌شده، بیان شد، شورای فقهی حقوقی به‌عنوان پشتوانه فقهی سازمان اوقاف مشغول به کار است. پیشنهاد می‌شود که افراد این شورا از سوی شورای عالی منصوب بشوند. و نیز از فقهایی که از منظر فقهی قوی هستند و به‌روز می‌اندیشند استفاده گردد. در این صورت وزانت فقهی این شورا در معرض همگان قابل توجه خواهد بود

۸- یکی از راهکارهایی که می‌تواند در راستای تأمین معیشت طلاب از طریق موقوفات مؤثر باشد، ایجاد ارتباطات قوی بین حوزه علمیه و سازمان اوقاف در سطوح کلان است. اشخاص که به‌عنوان هیئت‌امنای مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه هستند، به‌عنوان اعضاء کاربردی موقوفات حوزه نیز از ایشان استفاده بشود تا زمینه‌های خوبی در موقوفات برای حوزه ایجاد شود.

